

Валентина МОЛИНЬ
старший викладач Косівського інституту
прикладного та декоративного мистецтва ЛНАМ

СТАНІСЛАВ ЯК ОСЕРЕДОК УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ЖИТТЯ ГАЛИЧИНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ — ПОЧАТКУ ХХ ст.

Впродовж своєї історії Станіслав посідав чільне місце серед інших міст Галичини. В історичних документах Станіслав уже з середини ХVІІ ст. згадується як місто-фортеця [1, с. 6]. У ході національно-визвольної боротьби українського народу під проводом Богдана Хмельницького польський магнат Андрій Потоцький прийняв рішення про спорудження у межірччі карпатських річок Бистриць, на території старовинного українського села Заболоття (перша згадка 1437 р.) ще однієї фортеці на Прикарпатті, яка відома з 1662 р. і як місто Станіслав (з польської назви Stanislawow, з німецької — Stanislau, звідси — Станіслав) [1, с. 21]. З 1962 р. Станіслав перейменовано на Івано-Франківськ, тепер це одне з найбільших міст на Прикарпатті.

У 1662 р. Станіслав отримав статус міста. 1663-го йому юридично підтверджено самоврядування за Магдебурзьким правом [1, с. 21]. Станіслав отримує міські привілеї на щоденні торги і ярмарки, поступово набуваючи ознак ремісничого і торгового центру.

1772 року, після першого поділу Польщі, Станіслав потрапив під владу Австрії і став округовим (з 1867 р. — повітовим) центром одного з 18 округів Східної Галичини [2, с. 9].

За австрійський період місто Станіслав, що наприкінці ХVІІІ — у першій половині ХІХ ст. залишалося ремісничо-торговельним осередком краю, стає також важливим залізничним центром. Його економічному розвитку сприяло відкриття у вересні 1866 р. залізниці Львів-Чернівці, коли почався рух поїздів через Станіслав [3, с. 74].

Вже у другій половині ХІХ ст. Станіслав поступово набуває більшого значення як осередок українського національного життя. Сподіваючись на національне визволення від австрійського і польського панування, українці Станіслава у травні 1848 р. створили окружну Руську Раду — філію Львівської Руської Ради та міську Руську Раду у складі 12 представників українського населення, які називали себе «Станіславським собором» [1, с. 43]. Делегатами Всеслов'янського

собору у Празі (1848) від Станіслава був Олекса Заклинський, а від Станіславської округи — Іван Борисикевич та Григорій Гинилевич. Того ж року депутатом до австрійського парламенту був обраний професор Станіславської гімназії Євстахій Прокопчиць» [1, с. 43].

У жовтні 1848 р. відбулося всенародне віче українського населення міста, на якому виступив поет і громадський діяч Антін Могилинецький. Він домагався демократичних свобод і введення української мови.

Як найбільший після Львова центр українського згромадження у Галичині Станіслав, незважаючи на чужоземне панування, протягом віків був важливим осередком українського організованого життя. Він був центром Греко-католицької єпархії. Тут діяли українські навчальні заклади, національні осередки — українські громадсько-суспільні та культурно-освітні товариства «Просвіта» (1877), «Рідна школа», «Молода громада», «Союз українок», «Скала», «Пласт», «Учительська громада», «Каменярь», які активно підтримували місцецтво краю.

Зародження серед української інтелігенції Галичини у другій половині XIX ст. народовського руху — культурно-політичної течії, що ставила своїм завданням організацію освітньої роботи серед народу, зокрема, піднесення народних традицій і культури взагалі, — сприяло утворенню української освітньої установи товариства «Просвіта». 1877 р. професор Станіславської гімназії Євген Желехівський, згуртувавши навколо себе таких відомих українських діячів, як професори гімназії Софрон Недільський та Іван Верхратський, судді Тит Заячківський і Ілля Герасимович, брати Леонід, Роман і Корнило Заклинські та інші заснував у Станіславі перший центр українського життя — товариство «Просвіта», яка почала збирати і лучити українську інтелігенцію в місті й повіті, а на селах оснувати читальні «Просвіти», — підкреслював Юлій Олесницький [4, с. 200]. Головною формою роботи «Просвіти» у місті на перших порах були лекції і віча. Поширюючи освіту серед українців, товариство сприяло організації читалень по навколишніх селах, а також дбало про економічні справи міста і повіту, розширюючи мережу позичкових кас та крамниць, ремісничих товариств та установ.

1872 р. у Станіславі заснована перша публічна бібліотека, яка налічувала 5 тисяч томів. 1875 р. у місті відкрилася промислова виставка, організована старанням бургомістра Ігната Камінського. Після фундаторів Потоцьких, старост Ф. Краттера та К. Мільбахера, І. Камінський належав до числа осіб, які найбільше прислужилися до розвитку міста. Саме за час його діяльності у Станіславі побудовано вокзал, магістрат, театр, бібліотеку, готель та численні камениці [1, с. 50].

3 листопада 1879 р. у місті почав виходити перший український часопис «Господар и Промышленник». Перші три роки (1879–1883) виходив у Станіславі за редакцією Аполлона Ничая, а далі — у Львові (1884–1887) за редакцією Антона Глодзінського та Василя Нагорного [2, с. 18]. Мотивуючи потребу видання господарсько-промислового часопису у краї, одним з завдань редакція вбачала «поднесення нашого промислу. Рушити по можності всякі галузи промислу у нас можливого...» [5, с. 1].

Першу руську виставку господарсько-промислову у Станіславі (1879) відкрила станіславська філія «Товариства ім. Качковського» і «мала то щастя з гостями своїми потішитися удачею її «. Тоді стало зрозумілим, що «русини о власних силах і на той дорозі до поднесення народної господарки і промислу причинитися можуть» [10, с. 1].

На сторінках згаданого часопису «Господар і промисловець» знаходимо відомості про учасників цієї виставки, зокрема, народних майстрів з Гуцульщини, Покуття та Бойківщини [11]. Серед авторів різьбярських і різьбярсько-токарських робіт виділяють імена Юрія Юрнюка Шкрібляка з Яворова та Івана Антонюка з Маріямполя.

Особливу увагу приділено визначному різьбяреві Гуцульщини Юрію Шкрібляку (1822–1884). Тут вміщено біографію майстра (дослівно подана з листа ВЧо. Теофіла Окуневського з Яворова) і стислий опис досконало виконаних боклажки, скриньки і барильця. Скринька велика, декорована різьбленням, особливо кришка. Барильце різьблене і завершується металевими обручниками. Особливо пишно декорований різьбленням боклажок, по обидва боки якого в центрі зображені «трьохраменні хрести викладені цятками», а навколо них симетрично вкомпоновані кільця з металевими цвяшками, листочки та зигзагоподібні елементи. Ці вироби засвідчують велике обдарування і певний поступ Ю. Шкрібляка в токарстві, різьбярстві та оздобі металевими цвяшками і обручам [11, с. 42].

Різьблений ручний трираменний хрест Івана Антонюка з Маріямполя окрім зображень вирізаних в дереві з двох боків трьохраменних хрестів містить вирізані слова і дату (1879) [11, с. 42].

Невеличке точене барильце невідомого автора з Криворівні також було декороване різьбленими хрещатими мотивами різних форм. Можемо стверджувати, що зображення мотиву-хреста було поширене в гуцульському художньому різьбленні. Це спостерігаємо як на речах, призначених для церковного інтер'єру, так і на виробах домашнього вжитку.

На виставці 1879 р. у Станіславі експонувалися також роботи

здібних хлопців з Самбора, які займалися під керівництвом Николи Лашкевича і виготовляли рамки, підставки для годинників, коробочки і мисочки, вирізані у вигляді яворових або дубових листочків. Вироби ці вирізнялися темно-червоною барвою. В статті робиться спроба закликати Товариства наші (українські. — В. М.), в тому числі і філію товариства ім. Качковського (до нього входили українські діячі москвофільського спрямування. — В. М.) сприяти і підтримувати такі починання, як зробив п. Лашкевич. Тоді не кілька, а кільканадцять хлопців «можна зібрати, привчити їх і дати спосіб утримання на майбутнє» [11, 41–42].

Другим часописом, що почав виходити у Станіславі з січня 1880 р., був науково-літературний журнал «Денниця» за редакцією Івана Верхратського, який сприяв просвіті і вихованню національної свідомості української громади міста і краю. Тут друкувалися поетичні твори, науково-популярні статті, а також замітки про літературно-театральні події у Станіславі [2, с. 20].

У 1883 р. Станіслав за кількістю мешканців займав восьме місце серед міст Галичини після Львова, Кракова, Тернополя, Тарнова, Коломиї, Перемишля та Бродів [1, с. 52].

Велике значення для організації українського життя міста мало заснування у Станіславі 1884 р. адвокатом Теофілом Окуневським товариства «Руська Бесіда»; українською письменницею Наталією Кобринською — першого у краї «Товариства руських жінок» та скликаний нею з'їзд товариства, на якому виступив Іван Франко, заохочуючи жінок до громадської діяльності; відкриття у Станіславі «Руської читальні», головою якої був обраний священник Т. Шанковський [1, с. 52].

Важливою подією у сфері духовного життя Станіслава стало створення у 1885 р. Греко-католицької єпархії. Першим єпископом у Станіславі був Юліан Пелеш, а пізніше владиками тут були Юліан Сас-Куїловський, Андрій Шептицький і Григорій Хомишин [1, с. 55].

Першою музейною збіркою у Станіславі була музейна збірка та бібліотека духовної семінарії, заснованої за сприяння митрополита Андрея Шептицького в час його єпископства у Станіславі (1899–1901).

Помітна активізація українського життя у Станіславі почалася у другій половині XIX — початку XX ст. із заснуванням національних осередків, якими були українські політичні, громадсько-суспільні, культурно-освітні товариства й організації, з відкриттям у місті української гімназії та приватної народної школи ім. Маркіяна Шашкевича. У 1896 р. український композитор і диригент Іван Біликовський заснував хор «Станіславський Боян», а 1911 р.

у Станіславі з ініціативи товариства «Просвіта» постає «Український народний театр ім. І. Тобілевича» [1, с. 65].

Відомо, що у 1913 р. у Станіславі працювало близько 30 українських товариств, установ і підприємств [1, 71; 2, 16], які докладали багато зусиль для піднесення суспільно-політичного і культурного процесу національного відродження у Станіславі.

У XIX — на початку XX ст. Станіслав вирізняється як помітний культурний та художньо-промисловий центр освіти. У Станіславі як повітовому центрі створено окружну шкільну раду (1870), засновано державну учительську семінарію (1871). У 1882 р. у Станіславі існували об'єднання шевців і споріднених ремесел, об'єднання ковалів, об'єднання столярів та об'єднання кравців.

Станіславівське повітове самоуправління, Господарсько-промислове товариство і торговельно-промислове товариство «Народна торгівля» у Станіславі сприяли розвитку деревообробного промислу. Деревообробну школу в Станіславі відкрито на основі промислової школи, яку засновано 1883 р. з ініціативи місцевого Педагогічного товариства на кошти міської та повітової ради без державної підтримки [6, с. 10].

Деревообробна школа в Станіславі розташовувалася в будинку міської реальної школи. Школу відвідували переважно «термінатори» ковальства (32 учні), шевства (30 учнів), кравецтва (6 учнів) і столярства (15 учнів). У її складі була і фахова школа деревообробного промислу, де викладали теорію і практику столярства, токарства, різьбярства і технологію деревини упродовж трьох років [7, с. 188].

Від 1891 р. школа фіксується як Крайова школа столярства і токарництва. На крайовій виставці виробів промислових шкіл у Львові 1892 р. деревообробна школа в Станіславі представила дуже старанно виконані зразки віконних рам, точених балясин, домашніх і бібліотечних шаф, столів [7, с. 188].

У школі викладали п'ять учителів, серед них Євстахій Мерунович, який керував школою від 1891 року. Випускник школи у Валахіш-Мезерітші і школи технологічного музею у Відні Є. Мерунович здійснював загальне керівництво закладом, а також викладав геометричний та «архітектурний рисунок» і технологію деревини. Працювали викладачами і випускники школи Віденського художньо-промислового музею — Міцеж Піскозуб та Йосип Рігль, випускники Станіславської Крайової школи столярства і токарництва — Михайло Гранковський, Михайло Араповський і Франтішек Антоняк [7, с. 190]. З предметів, що викладали у школі, крім згаданих слід назвати «орнаментальний рисунок», практичне столярство, практичне сницарство, токарство.

У 1904 р. на кошти Краєвого відділу було збудовано і обладнано нове приміщення школи. Зростала популярність школи, збільшувався наплив учнів. Термін навчання тривав два роки, а тижневе навантаження становило 30 годин практичного і 22 години теоретичного курсів.

Випускники школи працювали після навчання у різьбярських, столярських і токарських майстернях Станіслава, Кракова, Львова, Тисмениці, Дрогобича та інших містах і селах [8].

На Крайовій виставці 1904 р. столярська школа в Станіславі представила меблевий гарнітур, виконаний за народними мотивами. До гарнітуру входили сервант, креденс, стіл і стільці [9, 1–2].

Зауважимо, що на відміну від інших деревообробних шкіл та спілок на зразок «Спілки гуцульської», навчальний заклад у Станіславі створював предмети (столи, рами, ліхтарі, тарелі) у «ренесансній», «старонімецькій» і меншою мірою у «народній» стилістиці.

Висвітлення історичного шляху розвитку школи у Станіславі свідчить, що за рівнем умов і можливостями функціонування, а також за своїм фаховим складом вона «посідала передові позиції стосовно інших шкіл аналогічного профілю, що діяли в Галичині та на Буковині. Сприяння її розвитку з боку урядових структур мало на меті навіть удосконалити її статус до рівня зразкової фахової школи. Факти оцінки якісного рівня виробів школи на виставках і престижні замовлення засвідчують високий технологічний й мистецький рівень виконання, що наближав її до кращих зразків європейської меблевої промисловості того часу. Однак, як зразковий навчальний заклад деревообробна школа у Станіславі на практиці не здійснилася» [7, с. 192]. Серед головних причин «нереалізованих потенційних можливостей «дослідник вважає «недостатньо уважне ставлення до багатих традицій деревообробництва регіону».

1901 р. у Станіславі вперше започатковано філію Руського товариства педагогічного. На вимогу української громадськості австрійський уряд і галицьке намісництво 1905 р. дали згоду на відкриття Станіславської української гімназії з українською мовою навчання [1, с. 62].

У гімназії значну увагу приділяли не тільки навчанню і вихованню, а й усіма засобами дбали про поширення зацікавлень молоді. Завдяки першому директору гімназії Миколі Сабату, спеціалісту з класичної філософії та археології, гімназисти на канікулах влаштовували закордонні поїздки, оглядали історичні пам'ятки, музеї. Такі екскурсії збагачували знання з історії рідного краю та європейської культури.

Великого значення у гімназії надавали вивченню мистецьких дисциплін. Навчальний процес був побудований так, що після закінчення гімназії учні могли без підготовчих курсів вступати до академії мистецтв. Це стало можливим завдяки тому, що заняття рисунку і живопису у гімназії проводили професійні художники-педагоги. Впродовж 1914–1927 рр. у гімназії рисунок викладав Василь Коцький (1879–1927), який у 1902–1906 рр. навчався у Краківській академії мистецтв у Й. Мегоффера та Л. Вичулковського. Відвідував мистецькі студії у Парижі та Мюнхені, а після закінчення повернувся до Станіслава. Одночасно з В. Коцьким мистецькі дисципліни в українській гімназії викладав художник-графік Осип-Роман Сорохтей (1890–1941), який також навчався у Краківській академії красних мистецтв.

1935 р. при українській гімназії у Станіславі був заснований шкільний музей, де учні займалися збором етнографічного матеріалу і вивченням виробів народних майстрів, зокрема, гуцульських.

З ХІХ ст. у місті чітко простежується прагнення українського населення до національного відродження і особливо з кінця 1918 р. до травня 1919 р., коли було офіційно проголошено нову державу — Західно-Українську Народну Республіку. З січня 1919 р. Станіслав був столицею ЗУНР. В тимчасовій столиці ЗУНР виходило 13 українських часописів [1, с. 75].

До 1939 р. Станіслав — один з найбільших українських культурних і видавничих осередків Покуття і Галичини. У видавничій діяльності він посідав третє місце після Коломиї і Львова [1]. Тут діяло шість друкарень, які сприяли виданню українських часописів. Насамперед треба назвати друкарні Данкевича, Вайденфельда, Хованця, Геллера [2, с. 12].

Опрацювавши доступні джерела, простеживши історію Станіслава зазначених хронологічних рамок, можемо стверджувати, що у другій половині ХІХ — на початку ХХ ст. Станіслав був одним з визначних осередків українського національного життя в Галичині. Помітна активізація українського життя у Станіславі почалася із заснуванням національних осередків, якими були українські політичні, громадсько-суспільні, культурно-освітні товариства й організації. У Станіславі створено окружну Руську Раду і «Станіславський собор» (1848), засновано товариство «Просвіта» (1877), «Рідна школа», «Руська Бесіда» (1884), Руське педагогічне товариство (1901), Станіславську державну гімназію з українською мовою навчання (1905), організовано хор «Станіславський Боян» (1896) та «Український народний театр ім. І. Тобілевича» (1911).

1879 р. у місті почав виходити перший український часопис «Господар и Промышленник», а 1880-го — науково-літературний журнал «Денниця», який сприяв просвіті і вихованню національної свідомості української громади Станіслава і всього краю.

З 1883 р. відкрито деревообробну школу, яку пізніше іменують Крайова школа столярства і токарництва у Станіславі (1891).

З історією Станіслава як найбільшого після Львова центру українського згромадження у Галичині, тісно пов'язана суспільно-політична, громадська, літературна діяльність Антіна Могилиницького, Наталі Кобринської, Івана Франка, Івана Верхратського, братів Заклинських, професорів Станіславської гімназії Євстахія Прокопчиця, Євгена Желехівського, Софрона Недільського, відомого галицького громадсько-політичного діяча Лева Бачинського, громадсько-культурного діяча і журналіста Дмитра Дем'янчука, композиторів Івана Білинковського і Дениса Січинського та багатьох інших українських діячів.

1. *Гаврилів Б., Арсенич П., Процак Р.* Літопис Івано-Франківська (Станіслава): Історична хроніка міста з 1662 року. — Івано-Франківськ, 1998.

2. *Галушко М.* Українські часописи Станіслава (1879–1944 рр.): Іст.-бібліогр. досл. — Львів, 2001.

3. *Гرابовецький В.* Нариси історії Івано-Франківська: З найдавніших часів до початку ХХ століття. — Івано-Франківськ, 1989.

4. *Гرابовецький В.* Історія Івано-Франківська (Станіславова) з найдавніших часів до початку ХХ століття. — Івано-Франківськ, 1999.

5. Нашим читателям // Господарь и промышленник. — 1879. — Ч. 1. — С. 1.

6. Школа промислова в Станіславі // Господарь и промышленник. — 1886. — 16 липня. — Ч. 1. — С. 10.

7. *Шмагало Р.* Історичний розвиток деревообробної школи у Станіславі (1883–1920) і сучасна художня освіта // Діалог культур: Україна у світовому контексті. Художня освіта: Зб. наук. пр. — Львів, 2000. — Вип. 5.

8. *Колодій О.* Записка-спогад випускника Станіславської школи столярства, сницарства і токарства Колодія Олександра 1897 р. н. — Лист зберігається в Івано-Франківському краєзнавчому музеї.

9. *Krajowy warsztat stolarski w Stanislawowie* // *Kurier Stanislawski*. — 1904. — № 462. — С. 1–2.

10. Виставка господарско-промислова в Коломые. — Станіславов, 1881. — С. 1.

11. Из выставки Станиславовской: Наше резьбярство // Господарь и промышленник. — Станіславов, 1879. — Г. 1, ч. 3. — С. 41–45.